senior teacher of the department of pedagogy and psychology preschool and primary education
Khmelnytskyi Regional Institute of Postgraduate Pedagogy education named after Anatoly Nazarenko,
Khmelnytskyi, Ukraine

FORMATION OF LIFE SKILLS IN SCHOOL STUDENTS AS A KEY TO SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF PERSONALITY IN THE DIMENSIONS OF MODERN SOCIETY

Key words: life skills, student youth, educational process, education based on the acquisition of life skills

Ягоднікова Вікторія Вікторівна
доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної та інноваційної діяльності
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
м. Одеса, Україна
http://orcid.org/0000-0001-5050-2189
https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=eunAfi4AAAAJ
yahodnikova@ukr.net

ПРІОРИТЕТИ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ У ВИМІРІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Ключові слова: виховання, процес виховання, наскрізне виховання, цифровий простір, національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, громадсько-патріотичне виховання, духовно-моральне виховання.

В умовах воєнної агресії росії проти України, сучасних викликів і загроз суверенітету і територіальної цілісності нашої держави особливого значення набуває проблема виховання учнів, зокрема переосмислення пріоритетів і цінностей виховання, розроблення та реалізації нової її стратегії, пошуку ефективних механізмів та інструментів досягнення виховної мети. В цьому контексті аналіз нормативної бази, наукових розвідок та педагогічної практики дає підстави визначити ключові пріоритети процесу виховання, які визначені в його організації і змісті відповідно до нових викликів і умов.

Відповідно до гуманістичної парадигми педагогіки й освіти процес виховання визначається як цілеспрямована педагогічна

взаємодія, в ході якої здійснюється закономірна, послідовна, неперервна зміна моментів розвитку її суб'єктів, тобто наголошується на тому, що цей процес здійснюється наскрізно. Це підкріплюється Концепцією реалізації реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа», в якій зазначено, що виховання є складовою освітнього процесу та здійснюється на цінностях, які наскрізно входять у цей процес [5].

Теоретико-методологічні засади наскрізного процесу виховання, особливості його організації студіювали Є. Антин, О. Венголовська, О. Волошина, О. Вишневський, Т. Гавлітіна та ін.

Досліджуючи наскрізне виховання як складову педагогічного процесу, С. Золотухіна дійшла висновку, що це виховання «пронизує, охоплює всі сфери суспільного життя дитини (заклад освіти, родина, позашкільні установи, Громада, навколишнє середовище), «вступаючи у взаємодію», розкриває, використовує виховний потенціал кожної з них, вирішує конкретні завдання, що відповідають сучасним вимогам, і реалізується безперервно упродовж життя» [3, с. 39]. Відтак, реалізація наскрізного виховання відбувається у всіх видах діяльності в закладі освіти, а саме: в навчальній, тобто на уроках, і тоді за своїм призначенням, механізмом реалізації близьке до понять «виховуюче навчання», «виховний потенціал навчання» [3, с. 37], а також у позаурочної, позашкільної, дозвіллєвої тощо.

Підкреслимо, що наскрізний процес виховання – це не окремі виховні заходи, а взаємодія, насамперед, вчителя і учня, яка відбувається на уроці, перервах, під час неформальної бесіди, спільної діяльності у підготовці різних видів активностей тощо. Цей підхід до виховання забезпечує цілісний і гармонійний розвиток оособистості учня.

Становлення інформаційного суспільства з одного боку та з іншого – виклики зумовлені затяжною пандемією, воєнними подіями в Україні надали потужний імпульс до активного розвитку дистанційної освіти та сприяли організації і здійснення процесу виховання в цифровому просторі. В цьому контексті цифровізація освіти передбачає трансформацію форм, методів,

засобів і технологій навчання, виховання й розвитку учнів, що спонукало до об'єднання зусиль вчених і практиків педагогічної науки, фахівців цифрових технологій для міждисциплінарного розв'язання сучасних проблем організації цифрового процесу виховання.

Проблема виховання у цифровому просторі стала предметом дослідження І. Беха, С. Бакай, С. Доценко, Л. Канішевської, Н. Клименюк, В. Кременя, С. Сисоєвої та ін.

Особливої уваги в цій площині заслуговує розроблена науковцями Інституту проблем виховання НАПН України спільно з Консультативно-дорадчою радою з цифрової освіти і педагогіки Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі [4]. Науковцями в Концепції окреслено проблеми і ризики в аспекті виховання дітей та молоді в цифровому просторі, обґрунтовано виховний потенціал цього простору для учнів різного віку, методологічні основи виховання дітей і молоді в його умовах. Цінним здобутком для науки і практики є те, що в Концепції не лише сформульовані та розкриті проблеми виховання дітей і молоді в цифровому просторі, а й виокремлені шляхи їх розв'язання, визначені принципово нові форми, методи й технології виховання в умовах цифрового простору.

Аналіз педагогічної практики свідчить, що вчителі й вихователі враховуючи, що дітям і учнівської молоді віртуальне середовище є звичним та комфортним, активно застосовують різні засоби взаємодії за допомогою сервісів електронної комунікації та спеціалізованих цифрових платформ, зокрема: онлайн-івенти, форуми, чати, онлайн-опитування, тематичні блоги, онлайн-дискусійні панелі, віртуальні виставки, е-партисипативні проєкти, нетворкінги, тренінги, веб-квести тощо. Ефективними у вихованні визнані різні види діяльності (волонтерська, суспільно-корисна, благодійна, громадська, конкурсна, змагальна, ігрова, творча тощо), що організується і здійснюється у цифровому просторі. Педагоги стверджують, що правильно організований процес виховання у цифровому просторі забезпечує успіх у розв'язанні виховних завдань і досягненні виховної мети.

Ключовим пріоритетом сучасного процесу виховання, який акумулює в собі зміст і комплекс напрямів є національно-патріотичне, яке сьогодні набуває особливого значення і нового осмислення як важливого чинника національної безпеки.

Нормативно-правове підґрунтя національно-патріотичного виховання у вимірі сучасних реалій, що визначають його концептуальні засади, пріоритети й завдання окреслені в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Стратегії національно-патріотичного виховання (2019), Плані дій з реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки, Державній цільовий соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходах щодо її реалізації до 2025 року (2022).

На законодавчому рівні національно-патріотичне виховання актуалізується відповідно до сучасних викликів і визначається як наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України [6]. Саме ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей складають основу системи національно-патріотичного виховання, що охоплює:

- громадянсько-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на усвідомлення громадянами України власної відповідальності за розвиток успішної країни та важливості турботи про благо українського народу;

- військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України

оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони;

- духовно-моральне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування та розвиток духовних і моральних цінностей громадян України, закордонних українців, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, на основі суспільно-державних (національних) цінностей України.

Національно-патріотичне виховання учнів і молоді реалізується у цілеспрямованої, системній, консолідованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, організацій громадянського суспільства на засадах людиноцентризму, партнерства, гуманізації і демократизму [6].

У Стратегії національно-патріотичного виховання зазначено, що воно «охоплює усі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед освіту і науку, молодь та сім'ю, культуру і мистецтво, рекламу, профорієнтацію на військові спеціальності, відновлення та збереження національної пам'яті, краєзнавство, туризм, охорону довкілля, фізкультуру і спорт, цивільну оборону, безпеку і оборону України, зв'язки із закордонним українством» [7]. Вирішення завдань національно-патріотичного виховання залежить від технологій, форм, методів, прийомів і засобів педагогічної взаємодії, що спрямовані на розвиток громадянської свідомості, національної ідентичності, патріотичних цінностей [7].

Теоретико-методологічні основи національно-патріотичного виховання, його особливості і шляхи реалізації в сучасних умовах викликів і загроз є предметом дослідження Н. Безлюдної, І. Беха, Н. Бондаренко, К. Журби, Л. Канішевської, С. Косянчука, О. Рейпольської, С. Сьоміна, Н. Харченко, І. Устименко, Л. Чупрія, Г. Шевчук та ін.

Вагомий внесок в розв'язанні зазначеної проблеми внесли науковці Інституту проблем виховання НАПН України, які

розробили Стратегічні напрями військово-патріотичного виховання дітей і учнівської молоді в системі освіти України. Означена Стратегія є «інструментом ефективного використання освітніх ресурсів задля підвищення рівня військово-патріотичної вихованості дітей та молоді в умовах збройної й інформаційної агресії російської федерації; підвищення рівня готовності молоді до служби в Збройних Силах України, Національній гвардії України, інших військових формуваннях і захисту України; убезпечення дітей та молоді від наслідків бойових дій і ворожого пропагандистського впливу» [2]. В Стратегії визначени пріоритети військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, окреслені стратегічні напрями і тактичні завдання військово-патріотичного виховання на всіх рівнях освіти, зосереджена увага на мистецький освіті як засобу цього напряму виховання, визначена роль дитячих громадських об'єднань в системі військово-патріотичного виховання. Для підвищення ефективності військово-патріотичного виховання молоді в умовах воєнного і повоєнного стану в Стратегії визначений зміст, інструментарій та засоби, цифровізації військово-патріотичного виховання.

Зважаючи на грунтовну нормативно-правову базу, чисельні дослідження науковців з проблеми, що розглядається, слід зазначити значні здобутки і позитивні практики педагогів, які сьогодні активно запроваджують нові форми і методи виховання з популяризації української мови, історії, культури і традицій; оновлюється зміст навчального предмету «Захист вітчизни» та клубів, гуртків і секцій військо-патріотичного спрямування, залучають до практичної діяльності, зокрема до волонтерської та суспільно-корисної, благодійних акцій, що сприятиме гуртуванню учнів і молоді, розвитку в них соціально значущих якостей, властивостей, установок, поведінки та прагненню бути корисними для Батьківщини.

Національно-патріотичне виховання передбачає формування національних, громадянських, патріотичних, моральних й етичних цінностей учнів і молоді, тобто ще раз підкреслюється, що виховання відбувається на цінностях.

За дорученням Міністерства освіти і науки України науковці Інституту проблем виховання НАПН України та Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» розробили Програму «Нова українська школа» у поступі до цінностей [8], призначення якої є допомога вчителеві, класному керівнику, вихователю, адміністрації закладів освіти осмислити сучасні виклики виховання та його головні засади, базові моральні цінності сучасного виховання, з обов'язковим урахуванням вікових особливостей учнів. В програмі окреслені концептуальні засади сучасного виховання, пріоритети у вихованні компетентної особистості, основні конструкти виховного середовища закладу загальної середньої освіти та виховного простору сучасного учня, основні форми і методи організації виховного процесу.

Базовими духовно-моральними цінностями сучасного виховання в програмі визначені любов, повага до інших, гідність, відповідальність, совість, свобода, толерантність, справедливість, рівноправ'я, ініціативність [8].

Однак, у сучасних воєнних умовах, коли Україна відстоює свою державність, свободу, незалежність і територіальну цілісність відбувається переоцінка цінностей суспільства і кожного громадянина. Це підтверджується дослідженнями науково-педагогічних працівників Одеської академії неперервної освіти, які дійшли висновку, що в умовах війни головними цінностями людини є життя, мир, свобода, здоров'я, єдність, гідність, любов, відповідальність, справедливість, родинна. Схожі результати одержала О. Христенко, яка виявила пріоритетність низки фундаментальних (мир, віра, свобода, гідність, єдність, доброчинність), сімейних та національних цінностей у сучасних здобувачів освіти [9]. Отже, духовно-моральне виховання як складова національно-патріотичного набуває надзвичайної важливості і реалізація його як наскрізного процесу передбачає комплекс різноманітних форм і методів навчання і виховання, які за національно-патріотичним змістом спрямовані на розвиток ціннісно-смислової сфери особистості учнів.

Громадянсько-патріотичне виховання як складова національно-патріотичного, за твердженням І. Беха, вміщує в собі спільні центральні категорії: народ, Батьківщина, держава. Розкриваючи сутність громадянськості і патріотизму цього напрямку виховання вчений зазначає, що «для патріотизму – діяльнісна любов до народу, Батьківщини, держави; а для громадянськості – почуття відповідальності до цих категорій. Таким чином, патріотизм як почуття – цінність і громадянськість як згусток продуктивних особистісних функцій спрямовані на згуртування народу, нації, суспільства. По-іншому, патріотизм і громадянськість виступають почуттями єдності нації» [1].

Громадянсько-патріотичне виховання учнів як наскрізний процес здійснюється під час навчально-пізнавальної діяльності через внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів, основ яку складає педагогічна взаємодія на засадах гуманізації взаємин і демократичного стилю спілкування та створення умов для творчої самореалізації кожної особистості. Залучення учнів до обговорення проблем, прийняття рішень, підтримка їх ініціативи і самостійності, стимулювання учнів до самоуправління, організації і участі в громадських об'єднаннях, суспільно-значущої діяльності сприятиме розвитку особистості свідомого українського громадянина, який поєднує в собі національні риси та самобутність українського народу, особистісних рис громадянина Української держави.

Насамкінець зазначимо, що окреслені пріоритети процесу виховання є основними і базовими у вимірі сучасних реаліях і не вичерпують усе розмаїття проблематики сучасного виховання. Потребують окремого розгляду питання виховання безпекової поведінки учнів, розвитку в них цінних орієнтацій, соціальних якостей та необхідних компетентностей для повноцінної, продуктивної, успішної життєдіяльності, спрямованої на особистісне і суспільне благо, відновлення й розквіт української держави.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Патріотичне і громадянське виховання у власних межах. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717745/1/Патріотичне%20і%20громадянське%20виховання%20у%20власних%20межах.pdf
2. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАЇР, 2023. 32 с
3. Золотухіна С. Т. Наскрізне виховання як складова педагогічного процесу в історичному дискурсі. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 20-21 травня 2022 р.) / за ред. Боярської-Хоменко А. В., Попової О. В. ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2022. С.36-40.
4. Кремень В.Г., Сисоєва С.О., Бех І.Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук.* 2022. Т. 4 № 2 С.1-30. https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/292
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с. https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/ nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf
6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022. №о 2834-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20
7. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text
8. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.
9. Христенко О. М. Цінності української молоді в часи війни: до питання громадянського виховання майбутніх лікарів. *Медична освіта*. 2022. № 2 С. 100-103. file:///C:/Users/user/Downloads/kovbasyuk_i,+100-103%20(1).pdf

Viktoriia Yahodnikova,

doctor of pedagogical sciences, professor,
vice-rector for scientific-pedagogical and innovative activities
Odessa Regional Academy of In-Service Education
Odessa, Ukraine

PRIORITIES OF THE EDUCATION PROCESS IN THE MEASUREMENT OF CONTEMPORARY REALITIES

Key words: education, education process, end-to-end education, digital space, national-patriotic education, military-patriotic education, public-patriotic education, spiritual-moral education.